

ПЪТЯТ НА ОГЪНЯ

Измина година, откакто Людмила Живкова физически не е сред нас. Но неумолимото време, което я отне от нашето „сега и днес“, побърза да положи своята избраница на отреденото ѝ високо място в белия пантеон на безсмъртната духовност. „Мислете за мен като за огън“ — казваше тя и ето че пророчеството в думите ѝ се сбъдна: все по-силно гори този огън вътре в нас, все по-необходимо ни е всичко, което тя ни завеща — думите, делата, усещанията. Тази слаба и силна жена се превърна в духовна еманация на най-прекрасното, което е заложено в народопсихологията на българина, тя е едно ведро предчувствие за бъдещето на нашата нация и въобще за възможностите на интелектуалеца-комунист от XXI-я век. Като търсеше най-подходящ модел за своите теоретични построения, като събираше доказателства за правотата и жизнестойчивостта на идеите си, тя някак неусетно сама се превърна в модел за чувствителността, действеността и нравствеността на всестранно развитата личност. Стремжът към съвършенство беше нейно верую, а в представите ѝ съвършенството нито за миг не се уподоби на алхимическо тайнство, не взе очертанията на херметична категория. Мисленето на тази българка беше планетарно, в съзнанието ѝ националното и общочовешкото съществуваха неразделими, а нейното непобедимо оръжие беше верността ѝ към идеите на дълбоко хуманното марксистическо познание и дръзновението, с което тя творчески претворяваше тези идеи с оглед на необходимостите на нашата епоха.

Людмила Живкова беше на „ти“ с историята. В нея сякаш неведоми сили бяха ввели мъдрост от кладенеца на времето, та родовата ѝ памет достигаше отвъд пределите на обикновените интелектуални и емоционални човешки възможности, за да предаде на съвременното човечество най-благородните послания на предците, да ги пречупи през призмата на изключителната си духовност, да ги превърне в огнени знаци, които да чертаят пътя ни към бъдещето. В нейния модел на света войната се очертаваше като най-чудовищно престъпление, а бездуховността — като най-ниската точка на дехуманизацията. И тя неуморно изследваше онези форми на човешката дейност, които дават най-сигурни надежди за оцеляването на хуманността, за осмислянето на бъдещия живот на хората.

„В ярките и характерни явления и тенденции на нашата епоха, утвърждаваща и отричаща, едновременно откриваща неизвестното и преодоляваща преградите на закрепостеното в незнанието съзнание, разширяваща границите на човешката култура и възприятие, възкресяваща миналото и търсеща отговор на загадките на бъдещето, освобождаваща човека от догмите на суеверието и преградите на фанатизма, възобновяваща равенството в десетките социални и национално-освободителни революции, откриваща вратите на далечни светове и отваряща своята гръд и мисъл за огненоносните вибрации на космическите лъчи, се състои епохалното обновление на човешкото съзнание и Планетата, крие се видимото и невидимото действие на колективния човешки феномен, насочил своите уси-

лия към културно и духовно възраждане и обновление“ — каза тя в речта си пред ХХІ генерална конференция на ЮНЕСКО в Белград (30. IX. 1980). Не криеше ужаса си, че докато мисълта на новите колумбовци „лети свободно към сияйните простори на далечните светове“, все още я съпътствуват разрушенията, „мизерията на човешкото унижение, невежеството на самообособяването“, че „движения от егоистични, преходни и ограничени интереси, ние често забравяме, че човекът — този най-високо организиран съзнателен продукт на природата, е частица и еманация от безпределното спиралообразно развитие на Вселената, от хилядолетната история и еволюция на природата и живота върху Планетата и преминавайки през различни степени и периоди в развитието си, създавайки десетки цивилизации и култури като единственото разумно същество на земята, е предопределено съзнателно да развива и усъвършенствува живота и организацията на човешкото общество“.

Анализите на епохата, които блестящо успя да направи Людмила Живкова, не бяха абстрактни — те винаги се базираха върху задълбочено познаване на марксистическата теория и практика. Неин истински учител и вдъхновител беше Владимир Илич Ленин, комуто тя посвети едно от най-вдъхновените си слова. Върху лицето ѝ беше изписано просветление, когато на тъжественото събрание, посветено на 110-годишнината от рождението на великия пролетарски вожд (18. IV. 1980), Людмила Живкова каза: „Необикновено цялостна и хармонична, богата и красива личност — Ленин блести в съзвездието на най-големите и най-скъпоценните учители на хората и народите, на цялото човечество. Колкото по-напред отива времето — толкова по-ярки, по-притегателни стават личността и животът на В. И. Ленин — осветени от най-високите прогресивни идеали на човешкото развитие, посветени на тези идеали, целеустремени към осъществяването на тези идеали.“ Ние всички трябва да запомним нейната забележителна формулировка: „*Ленин е действие, което формира, създава, строи и утвърждава*“, защото често пъти не успяваме да уловим цялата динамичност на Лениновите идеи, възприемаме ги като нещо неподвижно, веднаж завинаги установено. Людмила Живкова беше схванала най-важното — творческата искра в ленинизма. И в това няма нищо чудно, защото тя е рожба на априлския дух на нашата партия, на онзи дух, който доказва на теория и на дело необходимостта марксизмът да се прилага творчески, да се обогатява и развива върху конкретната национална почва, като се държи точна сметка за особеностите на епохата.

Нейният ярък живот е не само свидетелство за неограничените възможности за самоусъвършенстване на личността в условията на социализма, той е и доказателство за връзката между поколенията български комунисти, за силата на приемствеността, за жизнеността и значимостта на онова младо все още поколение, възпитано изцяло в априлски дух, което направи революция в икономическото, идеологическото и културното развитие на нашата страна, което, подкрепяно от твърдата и прозорлива линия на бащите, доказва пред света, че българската нация е наистина млада и перспективна, че тя по неповторим начин съчетава мъдростта и опита на тринадесетвековното развитие с дръзновението на младостта.

Людмила Живкова можеше да не напише нито ред, можеше да не създаде своята теория за „хармонията и красотата в безпределния спираловиден кръг на развитието“: за да остане завинаги в съзнанието на българската нация, щеше да бъде достатъчно само това, което направи за повдигането на националното самочувствие на българина, защото ние тепърва ще осъзнаваме какъв духовен подвиг беше цялата нейна дейност в навечерието и по време на тържествата, посветени на 1300-годишнината от създаването на българската държава. Тази крехка жена сякаш беше навсякъде, сякаш летеше над земята ни като апостол на българщината. И нито за миг в нейните действия не проблесна и сянка от шо-

винистическо чувство, тя знаеше, че не патриотарските настроения повдигат самочувствието на една нация, нейната голяма заветна цел беше да развие човешкото у българина, да му разкрие цялата прелест на хуманността и духовността, заложили в анализите на българската история: не завоевателните войни, не териториалните претенции на българските царе я интересуваха, а тя виждаше „звездните мигове“ на българщината в епохи, когато духовното начало е взимало връх, когато хуманната идея е тържествувала над националистическото безумие.

За нея националният юбилей беше фокус, в който „трябва да се срещнат, да се кръстосат всички национални, исторически, културни и духовни сили на българския народ, проявени в неговото развитие досега“. И всичко това Людмила Живкова определяше като закономерно „на съвременния етап от развитието в международен мащаб“, т. е. тя отново разсъждаваше планетарно, виждаше необходимостта всички нации да подложат на дълбоко преосмисляне основните процеси, основните движещи сили, идеалите, целите и стремежите, които са движели и движат културното им и духовно развитие. Високоразвитите нации, народите с повишена хуманитарна чувствителност биха могли да отдалечат от себе си унищожителната война, биха разбрали, че съвременният свят, че бъдещият свят зависят преди всичко „от равнището и качеството на всяко индивидуално съзнание, от организацията и характера на човешкото общество, от равнището на материалните и духовните ценности, които създава човечеството“. През 1979 година (на 15 октомври) в речта си пред Общото събрание на ООН Людмила Живкова каза: „Самото понятие Мир, тъждествено на понятието Вселена и естествено състояние на света, включва и носи в себе си необходимостта от развитие на всичко съществуващо, от обновление и строителство не само на Земята, но и в Космоса, разкрива неделимостта и единството на живота във Вселената и тясната зависимост на човека от Природата и действието на универсалните принципи и закони. Опознаването и овладяването на тези закони, превръщането на човека в съзнателен господар и властелин над природните стихии, усъвършенстването на човека в творец, във всеотдайна и хармонично развита личност, утвърждаването на истинско общочовешко братство — това е възвишената цел на човешкото развитие.

Людмила Живкова се опита да ни научи кои думи сме длъжни да пишем с главни букви, кои са ключовите думи, в които е скрита тайната на вечния Живот. И така думите Човек, Космос, Вселена, Земя, Природа, Мир, Красота, Творчество, Единство, Велико Неизвестно — това са основополагащи понятия в света, който тя ни подканя да създадем с общи усилия. „Да бъде творец, създател, откривател, дръзновен победител — Човекът е създаден за всичко това. За да създаде този високоорганизиран, мислещ и съзнателен организъм — наречен човек, — милиарди години са били необходими на Природата. И той, човекът, трябва да защити своето призвание. Човешката мисъл трябва да твори, да открива, да прониква в неизвестното, да присъединява и управлява нови области и сфери в своята съзнателна дейност, да усъвършенствува живота.“

Людмила Живкова отдава огромно значение на творческата дейност, за нея това е най-сигурният път Човекът да овладее тайните на вселената, да достигне лелеяното съвършенство. Но творчеството има и друга мисия: като изключително важен фактор за комуникация между индивидите и обществата. Само всеотдаен развитият човек, само творецът може напълно да осъзнае дехуманизиращата роля на деструкцията, само обществото-творец може да предложи на своите членове такава програма за развитие, която да се осъществява по законите на Красотата и Хармонията. При това според Живкова феноменът „изкуство“ има много по-широко значение, отколкото обикновено сме свикнали да влагаме в него: „Изхождайки от комплексната и многопланова организация на човешкото съзнание като фактор за обективно отражение на действителността и субективно действие и обективация на човека в границите на природните сфери, ние

ще се опитаме да разширим понятието изкуство, като излезем от видимите граници на специфично обособилите се художествени сфери, като музика, литература, изобразително изкуство и др., ще се опитаме да разкрием това понятие и да включим в него цялостната, комплексна жизнена изява на човека: действията, чувствата, мислите, волята и т. н. Така изкуството става преди всичко многоаспектна и многообразна реализация на човека в света, на неговата способност или умение да живее, да организира и развива все по-съзнателно и съвършено структурата на съзнанието си, да проявява практически способностите, които носи“ (вж. доклада „Детето, творческото начало и еволюцията“, изнесен в София на международния симпозиум, проведен на 23—30. VIII. 1979 год.).

Такава формулировка ни отвежда към изключително важни изводи за необходимостта от естетизация на всички области на живота ни, за ново, социалистическо отношение към труда като към естетическа категория и към труженика като към творец. Просто с идеите си, с практическото изпълнение на редица от тях Людмила Живкова сякаш повиши още повече отговорността на социалистическия човек към миналото, към съвременния свят и към бъдещето, разшири още повече сферите, в които е наложителна нашата творческа намеса, даде ни пример за планетарно мислене. Особено важно е онова, което тя писа по въпроса за превръщането на „труда изобщо“ в съзнателен творчески акт: „Когато трудовата дейност се извършва под влияние и от равнището на висшето и чисто от егоцентризм съзнание, тогава труженикът се превръща в истински творец, който може да използва своята освободена воля и силата на мисълта съобразно еволюционната целесъобразност и непрекъснато да трансформира и формобразува, усъвършенствувайки съзнанието си и природната среда, или с други думи, да създава предпоставки и условия за бъдещото еволюционно развитие“ (в статията „Хармония и красота в безпределния спиралообразен кръг на развитието“, публикувана в сп. „Gate“, кн. 1, 1979). Не е трудно да открием в света на идеите на Людмила Живкова дългите и сериозни занимания с история на философията, с естетика, етика, социология, кибернетика и пр. Много задочни полемики води тя с антихуманни буржоазни теории, немалко са и позоваванията на всичко положително в световното научно и културно наследство. Но все пак основното в нейните трудове си остава бляскавото новаторство, смелият и революционен поглед към кардинални световни проблеми. Нейната теория е приложима към всички области на съвременното развитие и ние вече усещаме как с времето тя ни става все по-необходима, как все по-дълбоко навлизаме в осмислянето на идеите, които ни завеща.

Няма да даваме примери тук от различните сфери на съвременния ни живот. Ще се спрем само накратко на онези животворни постановки, които вече оказват своето въздействие върху социалистическата литература. На IV конгрес на Съюза на българските писатели, който се състоя в София на 1—2. X. 1980 год., Людмила Живкова каза следното: „Същността на Априлската линия и по-специално на априлската културна политика именно в това се състои, че тя преодоля както идейната безпринципност и мътилка на дясната ревизионистична опасност, така и схематичната скованост и безплодие на догматизма. И преодолявайки и двете опасности — тя, Априлската линия, разработи платформа за нашето културно развитие в съвременните условия, която се отличава с ясен социалистически характер и съдържание, с висока принципност, с творчески подход и широта, с ведрa и чиста атмосфера.“

В нейните идеи българските критици могат да открият най-важните теми, които да бъдат в центъра на бъдещите им произведения. Сега, когато с такъв творчески жар те търсят героя на нашето време, не трябва да забравят, че Людмила Живкова им показва този герой и разкри неговите най-характерни черти. Днес повече от всякога няма място в нашата литература за опростителството и схематизма, за лесните еднопланови решения и за безкрилите лозунги, защото „оп-

тималното развитие на човешкото съзнание, което е в състояние да достигне и да се слее с границите на Космоса, непрекъснатото динамично усъвършенстване на творческите способности както на отделния индивид, така и на обществото като цяло, изменението и усъвършенстването на универсалната среда, в която се извършва природната и човешката еволюция, е еволюционно предопределената и висша цел, която трябва да бъде реализирана от човека“, следователно такава трябва да бъде и целта на съвременното изкуство, на съвременната литература.

А героят, труженикът, не може да бъде показван повече по утвърдените, но нехарактерни за днешния ден схеми, литературата трябва да ни го покаже в цялата му сложност, в отношението му не само към всекидневния бит, но и към еволюционните процеси, да изобрази промените, които стават в съзнанието на индивидите и на обществата. Несъмнено съвременният писател трябва да бъде човек с глобално мислене, човек, издигнат над злобата на деня, съзнаващ основополагащото значение на триединството минало-бъдеще-настояще, човек, който търси творческата искра в ближните си и открива естетическата стойност на социалистическия труд. Такъв творец не се бои да изобрази противоречията, пред които е изправено съвременното човечество, не се бои да изобрази несъвършенствата на хората, той с всяка написана от него дума се бори за „разчупване и унищожение на старите форми на съществуване“ и за „трансформацията и заместването им с нови, по-целесъобразни и съвършени“. Без съмнение, за да бъде на висотата на подобна отговорна творческа задача, съвременният български писател трябва да притежава не само изключителна култура, но и освободено съзнание, с една дума, трябва сам да се е научил да живее по законите на красотата, за да може да учи другите. В не по-малка степен това изискване важи и за художествената критика, тя е длъжна да насочва творците по верния път, а не да ги връща към остарелите рецепти. Днес повече от всякога критикът трябва да бъде и философ, социолог, прогностик, да разширява и обогатява възприемателните си способности, да изменя „непрекъснато обема и качеството на своето съзнание“.

Идеята за всестранно развитата личност в характерното общество естествено налага и качествено ново съдържание на образованието. Затова Людмила Живкова отдели толкова много внимание на подрастващото поколение, на онези, които ще бъдат реалните строители на новото общество. За тях тя направи толкова много, че за да се обобщат резултатите, е необходимо отделно изследване. Но не можем тук да не си припомним онези огнени слова, които тя отправи към децата, когато край София се откриваше монументът „Знаме на мира“:

„Всеки ден, всеки час, всеки миг нека вашето братство, единство, солидарност преграждат пътя на войната. Непримирими, дръзновени, облечени в подвига на героизма, кажете НЕ на антихуманизма, разрушенията, несправедливостта, махнете бремето на егоизма, невежеството и страха. Посрещайте красиво и достойно безбройните вълни в живота. Нека вашият ход бъде непобедим, духът — неразрушим. Горящи с всичките огньове на красотата, с отворени сърца, устремени към далечните светове, утвърждавайте предопределения път на човечеството, донесете и положете своя камък в Храма на Културата. Утвърдете, защитете с вибриращия ритъм на сътрудничеството Братството и Общността. Облечени в дъгата на хилядите небесни светила, утвърдете на Земята прекрасния свят на светлината — Света на ЕДИНСТВОТО, КРАСОТАТА, ХАРМОНИЯТА — този Огнен Двигател на Живота — издигащ пламтящата мрежа на дружбата, запалващ хилядите огньове на Общото благо, пълнеж с радостта на труда горящата „чаша“, лъчите на Космоса отразила.“

Всяка дума тук е висша поезия, всяко изречение възпламенява въображението и ето че в съзнанието ни тя се превръща в Огнен Двигател на Живота и ние тръгваме убедено след Огня, тръгваме по Пътя на Огня, който ни води към бъдещето, нашето и на децата ни.